

פניני הפרשה

פנינים נפלאים לפרשת ואתחנן-נחמו

שנלקטו ע"י הרב אברהם פוליאס

גליון מס' 250

ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר (פרק ג' פסוק כ"ג)

כתוב ברש"י ד"ה "ואתחנן" אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם, אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם, לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון (שמות לג, יט.), אמר לו בלשון ואתחנן.

לכאורה האם מי שמבקש תמורה עבור קיום מצותיו ראוי להיקרא צדיק?

וביאר הכלי יקר שכוונת רש"י באומרו "שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים" אינה על מצוות העבר אלא על המצוות שיקיים הצדיק בעתיד שבזכותן יכול הוא לבקש מהקב"ה שיחיהו ואף על פי כן הצדיקים "אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם ולכך כיוונו חז"ל באומרם "דרש רבי שמלאי וכי לאכול מפריה היה צריך משה אלא אמר הרבה מצוות תלויות בארץ וכו' (סוטה יד.). והיינו יכול היה משה רבינו לבקש להיכנס לארץ בשל המצוות שהוא עתיד לקיים אף על פי כן לא ביקש אלא "ואתחנן" מתנת חנם ותו לא.

שם:

וכי לא מצינו אצל משה רבינו לשון תפילה והרי נאמר (לקמן ט כו) "ואתפלל אל ה' הרי שלא בכל מקום נוקט משה רבינו לשון "תחינה"?

וביאר המהר"ל שמתי מבקשים הצדיקים מתנת חנם כאשר מבקשים על עצמם ואז אין הם מתגאים במעשיהם הטובים ואין הם תולים בזכויותיהם אלא משתמשים בלשון "תחינה" ואך כאשר מבקשים הם עבור אחרים אין הם מבקשים מתנת חנם אדרבה בעת תפילתם על זולתם מזכירים הם זכויותיהם ומתפללים להקב"ה שיענה לתפילתם בשל זכויות אלו.

שם:

מדוע הדגיש הכתוב ואמר "בעת ההיא"?

וביאר בתפארת יהונתן שהקב"ה נשבע "לא תביאו" שניכם יחדיו משה ואהרן "את הקהל הזה" בדווקא אך כעת לאחר שהסתלק אהרן וכן דור המדבר "הקהל הזה" כבר מתו בתום ארבעים שנה ביקש משה "אעברה נא" בדווקא "בעת ההיא" לאחר הסתלקות אהרן ומיתת דור המדבר.

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנן (ג' כ"ה)

כתוב בזוהר כי קבלה היתה בידו של משה רבינו שאם יזכיר בתפילתו פעמיים "נא" אז ודאי שתפילתו תתקבל ועל כן כאשר נצטרעה מרים אחותו נשא משה תפילה "ק-ל נא רפא נא לה" ונתקבלה תפילתו ולכן גם הפעם לאחר שנגזר עליו שלא להיכנס לארץ פתח משה בתפילתו ולאחר שהזכיר פעם אחת "אעברה נא" ביקש להמשיך ולומר "ואראה נא" ולפיכך הזהירו הקב"ה "אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה" הפעם אל תאמר בתפילתך פעם נוספת "נא" כי אין אפשרות להענות לה.

שם:

מה צורך היה למשה רבינו להוסיף "ואראה את הארץ הטובה" הרי ברור שאם יכנס לארץ ממילא יראה אותה?

וביאר אדמו"ר מקאצק שכוונתו של משה רבינו לא היתה לראייה גשמית אלא לראייה פנימית להשגת מעלת קדושתה של הארץ כי האדם יכול ללכת לאורכה ולרוחבה של ארץ הקודש ולא לראות דבר ואף אם עוסק בלימוד התורה ובתפילה או בקיום מצוות עדיין צריך הוא להתפלל שיזכה לראות ולהשיג בראייה פנימית את קדושתה של הארץ.

ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (פרק ג' פסוק כ"ו)

לכאורה לשון "למענכם" צריכה ביאור?

וביאר רבי מאיר צבי ברגמן שלעיל (א לז) אמר משה רבינו "גם בי התאנף ה' בגללכם" והיינו בשל חטאתכם והנהגתכם, אך לשון "למענכם" משמעותו "לטובתכם" ומה טובה היא זו לישראל שנענש משה רבינו, ולימדונו רבותינו כי חטא מי מריבה נבע כתוצאה מכעסו של משה רבינו והתבטאותו כלפי ישראל "שמעו נא המורים" בכך ביקש הקב"ה להודיע לישראל עד כמה חביבים הם לפניו שהנה אף משה רבינו רועה נאמן שמוכן היה למסור נפשו להצלת ישראל כאומרו "מחני נא מספרך" נתפס ונענש בשל לשונו הקשה ופגיעתו בכבוד ישראל ועל כן אמר משה לישראל "ויתעבר ה' בי למענכם" לטובתכם ללמד גודל ענין אהבת ישראל וכבודם לפני המקום.

שם:

מה פשר גזירת הקב"ה למשה שלא יתפלל עד שאסר עליו זאת בלאו?

וביאר המהרי"ל דיסקין שמצינו במדרש שבתפילתו של משה רבינו טען כלפי הקב"ה כי דינו כעבד שנאמר "עבדי משה" ובתורה נאמר "ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני" ואני אוהב אותך ותורתך נאמר "לא אצא חופשי" ואף איני חפץ למות ולהיות חופשי מן המצוות ואז דינו של אותו עבד "ועבדו לעולם" ולכאורה זו טענה, ובמסכת קידושין (כב.) דייקו חז"ל מהפסוק "ואם אמור יאמר העבד" שרק לאחר שהעבד חוזר ושונה את דבריו הוא נרצע והופך לעבד עולם ולכן אם היה משה רבינו מוסיף ושונה את דבריו היה צודק בדינו וטענתו היתה חייבת להתקבל ולפיכך גזר עליו הקב"ה "אל תוסף דבר אלי" כדי שלא יתקיים בו דין של חוזר ושונה.

ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (פרק ד' פסוק ו')

למה כתוב את כל החוקים הרי היה אמור לכתוב את כל המצוות האלה?

וביאר רבינו בחיי כי אין האומות משבחים ומפארים לישראל בשביל החוקים אבל ילעגו עליהם, אך הזכיר החוקים להפליג ולומר כי מתוך שיראו האומות שישראל מתעסקין במצוות השכליות ומשפטים ישרים אשר השכל מעיד עליהם וכו' ויתבאר להם מזה כי החוקים שאין טעמן נודע ולא דבר רק הוא אבל יש בפנימיותם חכמה גדולה נסתרת אין הכל זוכין לה.

כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את הירדן ואתם עברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת, השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלקיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צֹרַח ה' אלקיך (פרק ד' פסוקים כ"ב-כ"ג)

כתוב ברש"י ד"ה "כי אנכי מת וכו' אינני עובר" מאחר שמת מהיכן יעבור, אלא אף עצמותי אינם עוברין.

מדוע לא זכה משה רבינו להיקבר בארץ ישראל כשם שזכו השבטים ויוסף?

וביאר החתם סופר שבמדרש נאמר מדוע "לא ידע איש את קבורתו" כדי שלא יעשו את עצמותיו עבודה זרה ולכן גם לא היתה אפשרות להביא את עצמותיו לארץ ישראל ולקבורו שם ועל כך אומר להם משה רבינו "כי אנוכי מת וכו' אינני עובר" אפילו עצמותי אינן עוברות כדי שלא תכשלו בעבודה זרה ולכן "השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' וכו' ועשיתם לכם פסל".

שם:

מה ראה משה רבינו לשוב ולהזהירם לבל יעשו פסל והרי כבר הזהיר אותם קודם לכן (בפסוק טז) "פן תשחתון ועשיתם לכם תמונת כל סמל"?

וביאר הליקוטי יהודה שמשה חשש פן לאחר מותו יעשו עגל כשם שעשו בעבר לאחר שהתמהמה בירידתו מן ההר והראה להם שטן דמות מטתו של משה ואמר להם "משה רבכם מת" ולכן כשהזכיר משה רבינו את מיתתו שוב הזהיר אותם לבל יעשו חלילה פסל.

ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון (פרק ד' פסוק כ"ח)

מדוע פירטה התורה רק שלושה חושים ראייה, שמיעה, וריח, ואילו את חוש הדיבור שהוא הנכבד והעיקר באדם השמיטה?

וביאר הגר"א שהתורה רמזה כאן על הצלם שעשה נבוכדנצר שהיה שם המפורש שבציץ בתוך פיו והיה מדבר בקול גדול עד שבא דניאל ובמסירות נפש הוציאו זהו שאומרת התורה "והפיץ ה' אתכם בעמים" בגלות בבל "ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם" היינו שהצלם של נבוכדנצר "אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון" אבל לדבר הוא אכן ידבר בקול גדול וברם אל תדמו לטעות אחריו "ובקשתם משם את ה' אלקיך" ואם תתבוננו היטב ותחפשו אז תמצאו "את ה' אלקיך" ואת השם המפורש שהניח אותו רשע בפיו של הצלם "כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך" וכמו שעשה דניאל שמסר נפשו כי כח הדיבור הוא מכח הקדושה ולא מכוחו הוא.

ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (פרק ד' פסוק כ"ט)

למה פתח בלשון רבים "ובקשתם וסיים בלשון יחיד "ומצאת"?

וביאר רבינו בחיי שאפשר לומר שאם היתה התורה אומרת "ומצאתם" היה עלול הדבר להתפרש כאילו בעת הגלות רק אם הרבנים דורשים את ה' הוא נענה לתפילתם כי זכות הרבים גדולה היא ותפילת היחיד אינה נשמעת ולכן הדגיש הכתוב "ומצאת" אם תדרוש את ה' בכל לבבך ובכל נפשך הרי גם תפילת היחיד תשמע ותענה.

או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך (ד' ל"ד)

למה הזכיר לעיניך ולא לעיניכם?

וביאר רבינו בחיי שנראה כי הזכיר לעיניך כדי שיתחיל הכתוב באל"ף וסיים בכ"ף שהוא מספר שם אה"י כי בזה השם נשתלח משה לישראל מידת הדין אשר במידת הרחמים וזרוע נטויה ובמוראים גדולים ותכלית הוצאה זו לצורך התורה ולכך סמך לו אתה הראית לדעת וכו' מן השמים השמייעך את קולו ותמצא בפסוק זה כ"ב אותיות האלפא ביתא וכן תמצא בעשרת הדברות כל אותיות האלפא ביתא ומתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף "לרעך".

פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש (פרק ה' פסוק ד')

הקב"ה אמר לאהרן ולמרים אם יהיה נביאכם ה' במראה וכו' בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו, והרמב"ם (בפ"ז מיסורי התורה ה"ו) ביאר שזה אחד מהחילוקים שבין משה רבינו לשאר הנביאים ואיך כתב כאן גבי בני ישראל פנים בפנים?

וביאר בספר טעמא דקרא שכאן לא כתב פנים אל פנים רק פנים בפנים והכוונה כמו שכתב בפס"ר (פכ"א סימן ו') פנים בפנים פנים בינוניות למשנה פנים מסבירות לתלמוד פנים משחקות לאגדה.

כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלקיך למען יאריך ימך ולמען ייטב לך על האדמה אשר ה' אלקיך נתן לך (פרק ה' פסוק ט"ז)

שאלו בגמרא סוף פרק הפרה למה בדברות הראשונות לא נאמר למען ייטב לך רק כאן?

וביאר בספר טעמא דקרא שהנה בתרגום יונתן פרשת כי תצא אי' דייטיב לך מדובר על העולם הזה ויאריכון ימך מדובר על העולם הבא ובגמרא עבודה זרה (ה.) אמרינן אלמלא חטאו ישראל בעגל לא שלטה בהן אומה ולשון שנאמר למען ייטב להם וכו' טובה הוא דאיכא וכו' עיין שם ומבואר דאלמלא חטאו בעגל הובטחו בטובה ואם כן בדברות הראשונות שהיה לפני מעשה העגל לא מצי למימר למען ייטב לך שבלו הכי כבר הובטחו בטובה ולכן לא קאמר אלא למען יאריכון ימך אבל בדברות האחרונות שנשנו אחר מעשה העגל שפיר הוסיף בהן ולמען ייטב לך שהרי הבטחת טובה כבר בטלה ולכן הוסיף שבשכר כיבוד או"א יהיה לך גם כן הבטחת טובה.

ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (פרק ו' פסוק ה')

כיצד ציוותה התורה לאהוב את ה' והרי לא יתכן לצוות לאהוב על ידי כפיה?

וביאר רבי עקיבא איגר שקודם קריאת שמע חותמים אנו בברכה "הבוחר בעמו ישראל באהבה" ואם הקב"ה אוהב אותנו בהכרח שעלינו לאהוב אותו שהרי "כמים הפנים לפנים כן לב האדם".

ושונתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך (פרק ו' פסוק ז')

בברכות (י"א.) דרשו בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט לחתן,

לכאורה הוה לי להקדים בתחילה בשכבך ובקומך שהוא עיקר המצוה ואחר כך הריבויים?

וביאר בספר טעמא דקרא שאי הוי כתיב בשכבך ובקומך ובשבתך וגו' הוה אמינה דלכתחילה צריך להיות מוטה ועומד בקרית שמע כבית שמאי ובדיעבד יוצא גם בשבתך ובלכתך ולכן הקדים בשבתך וכו' דגם לכתחילה יכול לקרות מיושב ומהלך.

וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפת בין עיניך (פרק ו' פסוק ח')

מה פשר הנוסח הנאמר קודם העיטוף בטלית או הנחת תפילין "ותר"ג מצוות התלוין בה" והרי אינן אלא תרי"ב בנוסף לטלית או לתפילין עצמן?

וביאר השפת אמת כי תרי"ג מצוות הם הכלל וכל מצוה ומצווה מיוחדת בפני עצמה אך הכלל צריך לפרט ולכן תרי"ג מצוות תלוין בכל מצווה.

וכתבתם על מַזְזוֹת ביתך ובשעריך (פרק ו' פסוק ט')

למה בפרשת שמע כתוב את מצוות קרית שמע לפני תפילין ובפרשת והיה אם שמוע (לקמן

בפרשת עקב) כתוב תפילין לפני קריאת שמע?

וביאר בספר טעמא דקרא על פי מה שהוכיח בביאור הלכה (ר"ס נ"ח) ממתני' דברכות (כ"ב) ירד לטבול וכו' דקריאת שמע כותיקין עדיפא מלהתפלל עם תפילין והנה רש"י פירש מספרי דפרשה ראשונה נאמרה ליחיד ופרשה שני לרבים ובזה מדויק דיחיד שיכול להתפלל כותיקין כמצוה קריאת שמע קודמת לתפילין אם אין יכול לקיים שניהם בזמנה אבל פרשה שניה שנאמרה לרבים ורבים אין יכולין לכוין כותיקין כמו שכתוב (ביומא לז:): לשאר עמא דבירושלים שאין יכולים כל הצבור לכוין כותיקין (ע"ש בתוס') אם כן בודאי תפילין קודמין.

הפטרת נחמו

כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה

אומר הלחם לפי הטף שהגאלה העתידה תגיע באחת משלש האפשריות הבאות,

א) זמן הגלות הגזור לפניו יתברך יכלה והיינו הקץ בעתה.

ב) על ידי שיעשו תשובה יקדם זמן הגאלה אחישנה.

ג) הקב"ה יכביד את עול הגויים יותר מדי שאז יום שעבוד אחד יעלה לכמה ימים כפי שהיה במצרים ואז יגאלו ישראל לפני הזמן הקצוב.

דבר זה נרמז כאן בפסוק דברו על לב ירושלים וקראו אליה על גאולתה וזאת מג' טעמים כי מלאה צבאה נגמר זמן הגלות כי נרצה עונה ישראל עשו תשובה ואפשרות שלישית כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה הכבד על הגויים.

כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה

מדוע לקחה כפלים על כל חטאתיה היכן הצדק?

וביאר המהרש"א שאמרו חז"ל (יומא פו.) שכאשר עושה אדם תשובה מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות, ולכן "נחמו נחמו עמי כי נרצה עונה" ואז כל עוונותיה הפכו לזכיות ומכאן שלקחה מיד ה' כפלים כי לא רק שנמחקו העוונות אלא שנוספות לה זכיות.